
Masovne komunikacije

Izvorni znanstveni članak
070

Razvitak znanosti o novinarstvu — novitologije

MARKO SAPUNAR*

Sažetak

U radu se analizira razvoj novinarstva od prakse do teorije i prikazuju stupnjevi u ustrojavanju znanosti o novinarstvu ili novitologiji.

Kao interdisciplinarna sintetska, znanost novitologija spaja novinarsku svakodnevnu praksu s metateorijskim promišljanjima dosega i mogućnosti novinarstva kao društvene funkcije.

U razglabanju općih zadaća novinarske znanosti autor apostrofira: stvaranje novosti, njihovu diseminaciju, osvještavanje metodološkog instrumentarija, čudoredne dimenzije novinarstva i modernu medijsku tehnologiju. Sve te karike, ističe se, treba u novinarskoj znanosti spojiti te sustavinskom metodologijom analizirati odnose i međuodnose između općih, posebnih i pojedinačnih disciplina unutar sustava *novitologije*.

1. *Pristup problemu*

Kao informacijsko i društveno biće čovjek je oduvijek imao potrebu orijentacije u prostoru i vremenu. U početku se orijentirao na osnovi osjetilnog aparata koji je genetski programiran. To su oči, uši, okus, miris, a kasnije je psihologija spoznala i druge programirane modalitete za orijentaciju u okolini i unutar vlastitog organizma.

Onog momenta, međutim, kada je čovjek nadišao tu svoju genetsku danost i izašao iz zoološkog carstva, počela se razvijati moć komuniciranja kao posrednog priopćavanja iskustva drugima u okolini.

Zahvaljujući moći komuniciranja (tj. činjenja vlastitog iskustva zajedničkim), čovjek je malo — pomalo razvijao i memoriju i uspostavljao izvan psihičku memoriju putem simboličnih sustava. Najprije je osvojen kinetički jezik, a prije 500.000 godina čovjek je usvojio i matricu verbalnog ili temporalnog komuniciranja u kojem je kinem bio zamijenjen fonemom. U doba homo sapijensa, i to pronalaskom pisma, razvijala se pismoslovna

**Marko Sapunar*, docent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetima Povijest novinarstva, Uvod u novinarstvo i Novi mediji.

komunikacija, koja je omogućila izlazak iz mitološke svijesti i ulazak u analitičku, pojmovnu svijest.

Od toga se momenta javno komuniciranje stalno i ubrzano razvijalo, osobito nakon izuma tehnologije tiska, a razvija se i danas, nakon elektroničkog pisma i na njemu razvijenog multidimenzijalog komuniciranja.

Kako se iz tih dijakronijskih naznaka vidi, komuniciranje je uvijek bilo u funkciji datih sustava za uskladištavanje i prijenos novosti, tj. otkrića i spoznaja genijalnih pojedinaca, na sve članove društva. Ono se, dakle, razvijalo po općoj epistemološkoj paradigmi koju L. Bulcsu (1992.) opisuje kao slijed etapa: od opisa događaja i stvari, preko popisa (klasifikacije u srodne grupe), do propisa, tj. uočavanja relacija među klasama, tj. spoznavanja zakonitosti i, konačno, prema regulaciji u budućem totalno osviješćenom jeziku svih kôdova i podkodova.

Promatran u tome kontekstu, razvoj novinarstva kretao se od običnog imenovanja, tj. opisivanja stvari, pojava i događaja s poukama za valjan i časan život svakog pojedinca.

Nakon izuma pisma u novinarstvu počinju prva uopćavanja u obliku gazeta kao prvih pisanih novina.

Od renesanse novinarstvo u uopćavanju iskustva ide još dalje te, kao i botanika, svodi raznoliku zbilju u manji broj prepoznatljivih klasa, grupa informacija.

U ovim našim danima novinarstvo čini i svoj posljednji korak u obliku "istraživačkog novinarstva" te se konstituira kao znanost.

Novinarstvo kao praktična djelatnost prikupljanja, selekcioniranja i priopćavanja novosti koje je netko drugi otkrio, nazivalo se žurnalizmom. Termin je francuske provenijencije, ali u svom dubljem segmentu ima latinski etimon "diurnus"/dies, što znači svakidašnji, dnevni događaj = acta diurna. To je operativna razina i ona se iscrpljuje u opisivanju, prikazbi dnevnih događaja po nekom empirijskom redu koji je kasnije izražen poznatom formulom 5 W + n: tko, što, kada, gdje, zašto i s kojom namjerom, intencijom.

Istraživačko (ispitivačko) novinarstvo po svojoj se metodologiji izjednačilo sa nekim znanstvenim istraživanjima (npr. povijest) jer ono više nije samo gola prikazba nego i objava onoga dubljeg smisla koji počiva u novosti. Pojam novosti više se ne izražava pasivno prenošenjem informacija (kao u autoritarnim sustavima) nego namjerno oblikovanjem zbivanja odnosno stvarnosti. Žurnalizam zato nije kao termin prikladan za označavanje ove aktivne, stvaralačke i spoznajuće djelatnosti, pa se traže novi termini kojima bi se adekvatno izrazila bit žurnalistike. Jedni predlažu da se ta nova znanost, koja objedinjuje teoriju i praksu javnog komuniciranja, nazove diurnologijom, jer su se novine najprije nazivale acta diurna, a sami novinari diurnariusi. Nedostatak je toga termina u tome što on počiva na pojmu

ovremenjivanja, tj. zapisivanja dnevnih dogodovština, što je najpovršnija razina novinarskog informiranja. Protok samog vremena, osim toga, nije ono bitno, aktualitet za novinarstvo nego je to upravo sadržaj, tj. otkrivanje i oblikovanje dubljih spoznaja koje se nazivaju *novostima*. Budući da se u terminu novost izražava jedan aspekt ili bit neprisutno prisutne stvarnosti, zadatak je novinarstva i novinara da vlastitim istraživanjem i stvaralačkom maštom otkriju i oblikuju novost. Rezultat njihovog rada predmet je istraživanja znanosti o novinarstvu. Sukladno tome smatramo adekvatnijim termin za znanost koja proučava novinarstvo *novitologija* (znanost o novinarstvu).

Taj termin premošćuje i zbrku koja nastaje razdvajanjem novinarstva od novinarske znanosti, te obje razine (stvarnu i meta razinu) sintetizira u jednoj jedinstvenoj kognitivnoj ljudskoj djelatnosti kojoj je cilj diseminacija novosti, novoga iskustva, a radi podizanja kvalitete života na višu razinu. U tome podizanju kvalitete ljudskog života i leži svrha ljudskog komuniciranja i razvoja svih znanosti jer se bez plodne, efikasne i ekonomične razmjene iskustava ne može napredovati. Novitologija, prema tome, spaja i razmatra teoriju i praksu ukupnoga javnog komuniciranja, i to u raznim medijima (govor, pismo, tisak, elektroničko komuniciranje, novi mediji).

2. *Usustavljanje novitologije — znanosti o novinarstvu*

Višu razinu novinarske djelatnosti H. Pürer (1978.) naziva publicističkom znanosti kao posebnom disciplinom socijalnih znanosti. U sklopu toga interdiciplinarnog područja taj autor razlikuje tri razine djelovanja:

1) razinu metakomunikacijskih istraživanja biti i dinamike javnog komuniciranja ili filozofiju javnog komuniciranja (to bi bila opća novinarska znanost);

2) razinu istraživanja djelovanja suvremenih medija (to bi bile posebne discipline, kao znanost o novinstvu, znanost o radijskom i televizijskom novinarstvu, a u bliskoj budućnosti to će biti i znanost o novim medijima);

3) razinu praktičnoga javnog komuniciranja u svim vrstama medija.

I slovenska teoretičarka M. Košir (1995.) u svome radu “Nastavki za teoriju novinarskih vrst” uočava da se novinarstvo danas utemeljuje kao viši stupanj uopćavanja ljudskog iskustva, odnosno istraživanje te prakse se utemeljuje kao znanost o novinarstvu. U evoluciji novinarstva ta autorica vidi tri bitne zadaće: “1. selekciju izvještajno formulirane stvarnosti, 2. odnos novinarske vijesti i stvarnosti i 3. jezično usustavljanje novosti” (str. 12.).

T. Martinić u svome radu “Tvorba novinarskih informacija” (1994.) također smatra da je ovo vrijeme kada novinarstvo iz statusa vještine (ars) prelazi u status znanstvene elaboracije (episteme). Ta autorica dobro

shvaća kako je novinarstvo jedna cjelina, jedan ciklus, sustav u kojem postoji nekoliko podsustava.

Ideja osamostaljivanja novitologije danas je općepriznata. U klasifikacijskom sustavu znanja i znanosti J. Milsa i V. Broughtona (1977.) u izdanju FID-a i UNESCO-a, pod brojem 9 znanstvenog sustava je “masovno komuniciranje — publicistika — novinarstvo i javno mnijenje”.

E. Coates, G. Lloyd i D. Simandl (1978.) u svojoj epistemološkoj klasifikaciji uvode novinarstvo pod pozicijom 156 s nazivom “masovno komuniciranje”.

U 15. izdanju decimalne klasifikacije M. Deweya (1951.) novinarstvo je razrađeno još detaljnije. Tu se u posebnim kategorijama razlikuju i navode: novinstvo, izdavačka djelatnost, odnos države prema novinstvu, poslovno novinstvo, tehnologija novinstva, slikovno novinarstvo (magazini i slikovnice, tabloidi, plakati, itd.) i povijest novinarstva po zemljama.

I u sovjetskoj bibliotečno — bibliografskoj klasifikaciji (Moskva 1956.) ukupna novinarska djelatnost klasificira se ovako: klasici marksizma o novinarstvu, teorija i praksa novinarstva, publicistika, novinarski stilovi, literarno — umjetnički stilovi, tehnologija novinarstva, povijest novinarstva, organizacija novinarske djelatnosti, upravljanje novinarskim kućama, profilacija novinarskih tekstova.

Univerzalna decimalna klasifikacija (UDK, 1985.), koju je izradila Lj. Filaković, pod brojem 7 navodi kategoriju “novine, novinarstvo”. Taj opći pojam dalje se konkretizira ovako: “Novine. U ovu grupu dolaze samo stručni listovi i dnevne novine. Stručni listovi i novine klasificiraju se prema predmetu... Novinarstvo. Žurnalistika. Važnost tiska. Uprava. Uredništvo. Sloboda novinarstva. Izdavanje i rasparčavanje novina” (str. 23.).

Svaka od tih klasifikacija novinarstva kao prakse i teorije ima, naravno, različite *membra divisionis*, jer autori uzimaju različite kriterije za podjelu disciplina novinarske prakse i novinarske znanosti — novitologije.

Mislim da je danas najbolje polaziti od sustavske teorije i novinarstvo promatrati kao cjelinu koja sadržava više disciplina s još više različitih spoznaja. Prema našem mišljenju, “kao otvoreno-zatvoreni sustav, novinarska znanost — novitologija — je teorijsko-praktična ljudska djelatnost koja pospješuje ukupnu ljudsku komunikaciju radi stvaranja pretpostavki (informacija) za ubrzano individualno i kolektivno osamostaljenje (emancipaciju). Novinarska znanost sintetizira u sebi prokušane i prohodne puteve, ali ona stalno i ponovo iskušava i proboje novih puteva u ljudskom javnom komuniciranju. I to je trajna nit novinarstva tijekom tisućugodišnje povijesti i tako će ostati sve dok čovjek na kraju svoga povijesnog puta u svome individualitetu ne postane generičko biće” (Sapunar, 1995., str. 30.).

Struktura znanstvenog aspekta toga složenog i dinamičnog sustava sadrži sljedeće podsustave: ciljevi i zadaci javnog komuniciranja, komunikanti, mediji putem kojih se komunicira, komunikacijska tehnologija (retorike) i, konačno, učinak javnog komuniciranja (evolucija, vrednovanje i reguliranje cijelog procesa javnog komuniciranja).

S obzirom na širinu i dubinu spoznaja sve se discipline novitologije mogu i vertikalno klasificirati u tri razine: opće, posebne i pojedinačne.

Na razini proučavanja općih zakonitosti novinarstvo je izrazita interdisciplinarna društvena djelatnost koja nastaje kao operativna sinteza otkrića u filozofiji novinarstva (koja pokušava otkriti opći smisao i bit ljudskog komuniciranja), u psihologiji novinarstva (koja nastoji otkriti zakonitosti transformacije informacija u ljudskom mozgu), u sociologiji novinarstva (koja opisuje i nemali utjecaj socijalne dinamike i matrice u javnom komuniciranju), u retorici novinarstva (koja proučava stilove i način iskazivanja), u novinarskom pravu (koje regulira sve odnose sudionika u komunikacijskom procesu s utvrđivanjem prava i dužnosti komunikanata u etici javnog komuniciranja). Jednom riječju, opće discipline novitologije čine njenu metaznanstvenu razinu u kojoj se proučavaju dosezi i mogućnosti cjelokupnog ljudskog komuniciranja.

Na razini posebnoga unutar novitologije stasaju posebne discipline koje proučavaju, osim spomenutoga, i posebne zakonitosti medija. S obzirom na to, na ovoj razini postoje: teorija (i praksa) novinarske komunikacije, radijsko novinarstvo, televizijsko novinarstvo i najnovije doba multimedijско — elektroničko novinarstvo, koje će konačno dokinuti odnosno sintetizirati sve stare i jednosmjerne medije.

Što se tiče pojedinačnih novinarskih disciplina, na toj su razini discipline koje proučavaju samo aspekte, taktike i strategije javnog komuniciranja. Redigiranje, montaža, govorenje, voditeljstvo, konferansjei, upravljanje medijima — to su sve najfrekventniji pojedinačni problemi koji se na ovoj razini proučavaju radi što efikasnijeg osposobljavanja budućih novinara.

Kad je riječ o novinarskom korpusu u cjelini, valja još istaknuti da novitologija razvija i posebne odnose s drugim znanostima, pogotovo s ekonomijom (jer je novinarstvo i gospodarska djelatnost), pravom i politologijom (jer novinarstvo nije blebetanje, nego ciljano komuniciranje radi podizanja kvalitete ljudskog života na višu razinu), psihologijom (čija pregnuća novitologiji otvaraju uvide u složenu psihičku djelatnost u procesima komuniciranja), lingvistikom (koja proučava ljudski izraz, stilove, itd.); u posljednje vrijeme se razvija i plodna suradnja s kinetikom (jer se u TV medijima sve više preklapaju planovi verbalnog i gestovnog jezika), itd. Ti će se interdisciplinarni odnosi, naime, sve više proširivati i produbljivati u obostranu korist. Etika danas tako sve više ulazi u krug novitologije, jer se ona zalaže za posredovanje “zdrave” informacije, a ne praznog komuniciranja, zatim lažnih i posve netočnih informacija.

3. *Temeljni zadaci novitologije*

Nakon što se konstituira kao znanost i nakon što izgradi svoj metodološki instrumentarij, te zacrta predmet svoga posebnog istraživanja, svaka znanost određuje i svoje temeljne zadatke.

Na prvom mjestu svake znanosti je epistemološki zadatak: istraživanje novosti, otkrivanje zakonitosti i uočavanje bitnoga, što sve djeluje i upravlja sferom vidljivih fenomena (ljudskog ponašanja). No za razliku od drugih znanosti, novitologija proučava uglavnom sferu generalizacije ljudskog iskustva u manjim i većim komunikacijskim zajednicama. Drukčije rečeno, to znači proučavanje dinamike formiranja i destruiranja javnog mnijenja kao prvih oblika konsezualne svijesti na kojoj se izgrađuje političko, retoričko, običajno i pravno ponašanje ljudi. Glavni je, naime, zadatak novinarstva na toj razini da producira novosti, tj. takve spoznaje (informacije) koje pomažu ljudima u snalaženju u prostoru i vremenu, a radi stalnog razvijanja individualnih i kolektivnih oblika kvalitetnijeg života. Budući da novinarstvo (pogotovo ono senzacionalističko) plasira i ne mali broj poluistina i obmana, nužno je razotkriti te štetne funkcije i podizati etičku razinu javnog komuniciranja na viši stupanj.

Taj temeljni zadatak se ne može aproiri fiksirati, nego se on stalno proširuje i produbljuje. Najvažnije je da se otkrivaju zdrave spoznaje, tj. novosti. Zato smo i opću znanost o tome nazvali novitologijom, jer je u istinskom novinarstvu sve u funkciji *novosti*: i ljudi, i mediji, i norme, i stilovi — doista sve.

Drugi važan zadatak novitologije isto je tako stalno razvijanje metodoloških instrumenata, jer se bez optimalne metodologije ne može daleko stići u istraživanju. Kao što je poznato, sve donedavno je u svim znanostima dominirala pozitivistička metodologija koja je počivala na empirijskom uopćavanju, statističkoj obradi podataka i analizi, sve do utvrđivanja apsolutnih diskriminativnih jedinica. Ta je metodologija danas zastarjela, jer nije u stanju uhvatiti u svoju mrežu subperceptivne elemente, a još manje posve nevidljive odnose, trendove i zakonitosti među pojavama. Novitologija zato usvaja novi model kvalitativne metodologije koja prevladava zatvorenost, ali i štetnu otvorenost. U toj se koncepciji istraživanje utemeljuje u sferi iskonskoga ljudskog stvaralaštva, ali s mogućnostima stalnog provjeravanja i opovrgavanja.

Treći je zadatak novitologije stalno konstruiranje i dekonstruiranje vlastitog sustava. U izgradnji svoga sustava novitologija polazi od dinamičke ravnoteže, a ne od statističke petrificiranosti i okoštalosti sustava i posebnih disciplina. Kao što smo već istaknuli, ovaj zadatak novitologija ostvaruje na principima interdisciplinarnе suradnje i pokušaja stvaranja sve stabilnijega teorijskog sustava koji je u stanju izražavati i održavati povijesna stanja cijelog sustava.

Jedan od zadataka koji dodiruju novitologiju je edukacija podmlatka. Budući da se generacije stalno smjenjuju, nužno je usporedo s otkrivanjem i klasificiranjem novosti razvijati i efikasne sustave osposobljavanje novih kadrova. U današnje doba ti kadrovi su mnogo širi od pojma “novinar”, jer u svojoj funkciji impliciraju ne samo diseminaciju nego i kompletno procesuiranje informacija, a u elektroničkim medijima i strategije stvaranja posve novih informacija. Kako je edukacija i znanstveno razvijanje novitologije nemoguće bez stvaranja znanstvenog instituta za proučavanje svih segmenata javnog komuniciranja, nužno je na prvom mjestu ustrojiti dvije temeljne institucije: institut za proučavanje javnog komuniciranja i fakultet za novinarstvo. U institutu bi se razvijala metaznanstvena svijest novitologije i stvarali bi se znanstveni kadrovi radi ostvarivanja zadataka novinarstva, a u sveučilišnoj bi se instituciji (fakultetu) školovali mladi kadrovi — ne više novinari nego komunikatori, tj. osobe koje vode, organiziraju, reguliraju grupnu javnu komunikaciju u kojoj se aktivira stvaralaštvo pojedinaца koji putem usuglašavanja i polemika dolaze do konsenzusa.

U skladu s tim djelovanjem, zadatak je sveopće diseminacije novosti iz područja novitologije i pokretanje jedne znanstveno-popularne biblioteke u kojoj bi se zainteresiranim osobama stalno posredovala naša i strana iskustva u svezi s organizacijom javnog komuniciranja.

Posljednji je i najviši zadatak novitologije proučavanje etičke i normative regulacije javnog komuniciranja. Da je to izvanredno važan i težak zadatak, pokazuje novinarska zbilja, koju obilježava diseminacija štetnih, loših i nultih informacija putem snažnih medija. Time se dolazi i do informacijske viktimizacije stanovništva, zbog čega je utemeljen zahtjev da se unutar novinarske znanosti što prije ustroji i novinarska viktimologija, koja bi proučavala razloge pojave šunda i kiča u novinarstvu, zatim forme njihova javljanja, kao i načine kako te štetne pojave suzbijati, jer one devalviraju plemenitu djelatnost novinarstva kao tehnologije razvijanja svijesti, orijentacije u prostoru i vremenu i snažnog poticatelja kvalitetnijeg života.

Danas je, ukratko, nepotrebno raspravljati je li novinarstvo znanost ili nije, nego valja stvaralačkim zahvatima pridonositi da se novinarska praksa stalno izdiže i razvija do razine novinarske znanosti — novitologije. Nužno je, nadalje, da svaki novinar i novinarski savezi razvijaju novu svijest o nužnosti stvaranja i širenja *novosti*, tj. zdravih informacija koje čovjeku pomažu, a ne odmažu. Na toj višoj razini, novinari će se i oslobadati pritiska grupa, klasa, pa i organa vlasti. To, međutim, nikako ne znači da mediji smiju biti neutralni kao obični kanali (strujni i vodoopskrbni); dapače, novinarstvo i javno komuniciranje moraju biti angažirani, ali na istini i pravdi, a ne na privatnim interesima moćnika. Što su novinari više angažirani na tim vrijednostima to su oni i slobodniji i, obrnuto, što su više angažirani na privatnim interesima, to su ovisniji.

Literatura

- Coates, E., Lloyd, G., Simandl, D., *Brod System of Ordering*, Federation internationale de documentation, Scientific and cultural organization, Paris, 1978.
- Dewey, M., *Decimal classification*, Forest Press Inc Lake Club, New York, 1951.
- Filaković, Lj., *UDK, Shema za stručni katalog u narodnim knjižnicama*, Knjižnica grada Zagreba, Zagreb, 1985.
- Košir, M., Istraživačko novinarstvo, *Medijska istraživanja*, br. 1, Zagreb, 1995.
- Marević, J., *Hrvatsko — latinski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1994.
- Martinić, T., Tvorba novinarskih informacija, u zborniku *Postmoderna svakidašnjica komunikacije*, Opatija, 1994.
- Mills, J., Broughton, V., *Bliss Bibliographic classification*, Second Edition, Butterworths, London, Boston, 1977.
- Novosel, P. Od “show-a” do “elektronskog foruma”, Novi putevi elektronskih medija, u zborniku *Novinarstvo u pluralističkom društvu*, Alinea, Zagreb, 1991.
- Pürer, H., *Einleitung in die Publizistikwissenschaft*, Uni Papers, München, 1978.
- Resnick, L. B., Johnson, A., Inteligentni strojevi za inteligentne ljude: kognitivna teorija i budućnost učenja pomoću kompjutera, u: *Kognitivna znanost*, Školske novine, Zagreb, 1991.
- Sapunar, M., *Osnove znanosti o novinarstvu*, 2. izdanje, Epoha, Zagreb, 1995.
- Vreg, F., Istraživačko novinarstvo u funkciji razotkrivanja prikrivenog, u zborniku *Istraživačko novinarstvo*, HKD, Zagreb, 1995.

Marko Sapunar

DEVELOPMENT OF THE SCIENCE OF JOURNALISM

Summary

The paper analyses the development of journalism from practice to theory and outlines the stages in the formation of the science of journalism or novitology.

As an interdisciplinary, synthetic science, novitology connects everyday journalistic practice and meta-theoretical deliberations on the scope and the potential of journalism as a social function.

While cogitating on the general tasks of journalism, the author focuses on the creation of news, their dissemination, fostering awareness of the methodological instruments, the moral dimensions of journalism, and the modern media technology. All these chain-links should be connected in the journalistic science; also, the relationships and inter-relations among universal, particular, and individual disciplines within the system of *novitology* should be analysed by means of a systematic methodology.